

Esej, od anglického slova *essay* dovezeného na ostrovy z francouzštiny a do ní zase řecko-latinskými vzdělanci, není jen prostá *kompozice*, jak si můžeme nalistovat v laciném slovníku. Není to pouze *úvaha*, jak nás přesvědčují školští rutiněři vyučující českou stylistiku či schopnost vyslovit se v angličtině taky písemnou formou. V neméně podstatném druhém slovníkovém významu (a kdo kdy zkoušel překládat, ví, kde slovníky skrývají ryzí zlato) jde o *test* nebo *zkoušku*. O experiment, v jehož rámci jsme odhodláni osahat jádro daného pojmu, problému, ba chce se říct pudla, a poté svá zjištění promítnout do představy vymodelované tím, že patří výlučně nám. Vždyť skládá pasus, přihazuje argumenty a graduje sled uvažování až k pointě tak, jak by to neudělal nikdo jiný. Je to přece naše soustava myšlenek, náš vnitřní vesmír, v němž jsme neopakovatelní, a ani genom jednovaječných dvojčat s tím nic nenadělá.

Dát najevo osobitost. Ano, o to běží v eseji především, a tak v něm buďme hlavně osobití, ostatně o co jiného doba intelektuála žádá. A buďme též chvíličku osobní. Otce-zakladatele eseje naštěstí známe jmenovitě, poněvadž geneze toho žánru umělecké publicistiky – jak se tomu kdysi říkalo na novinářské fakultě – je dobře zmapována a její rodokmen má dvě hlavní větve. Haluz francouzskou zasadil svérázný baronský synek Michel de Montaigne prodlévající v samotě věže renesančního zámečku, kde mu otec obchodující s vínem zřídil pracovnu. Tam si Michel tříbil galskou duchaplnost spjatou s analýzou slov denní potřeby, a jelikož byl bytostný skeptik, tak i s testováním posledních věcí člověka. (Napsal kupříkladu úžasně promyšlené eseje o tom, jak se připravit na chvíle, až na světě nebudeme.) A odnož druhá rozkvetla jen kousek odtud za průlivem La Manche: anglický bystrozrak, ostrovtip a tolik opěvovaný zdravý rozum dodali eseji pánové Joseph Addison a Richard Steele z časopisu *Spectator*. Inspirováni antickými šprt'ouchlaty, obuli se do nešvarů georgiánské společnosti natolik důsledně a vlivně, že ze své satiry učinili prazáklad ostrovní debaty o občanských právech, která pozvolna přerostla v něco, čemu dnes říkáme *veřejný diskurs západní společnosti*. A jak se ukázalo, nejlepší bývá, jsou-li v eseji přítomny obě tyto výchozí polohy: jaksepatří vyvážené, jdoucí po kořenu věci, zlehka švihácky přičísnuté, a přitom hutně výmluvné, až se publikum zajíká. I taková totiž bývá moc obyčejného slova, jak víme z eseje Václava Havla, jenž nejspíš patří k tomu nejkrásnějšímu, čím české myšlení do esejistického žánru přispělo.

Esej má přinést trefně zdůvodněný postoj. Podle toho jsme také v soutěži o Cenu Maxe Broda, která chce zájem o tento druh psaní podnítit, jako každoročně vybírali kandidáty na pocty. Rozhodoval požadavek osobitosti – pochopitelně vedle nutného požadavku na úroveň vyjadřování a pravopisu –, projevený nejen vůlí předestřít co možná nejpoctivější řešení, jemuž složitost problému leckdy ani příliš nenahrává. Hledali jsme rovněž ochotu pojednat téma zajímavým úhlem pohledu, ne-li přímo v perspektivě potměšilosti, sarkasmu, absurdity. Dalo se tušit, že největší díl prací vzejde z touhy vyslovit se k tématu uváznutí v sítích, které nás chtěly původně jen zasít'ovat, a namísto toho chytlavého uživatele lapily do tenat vlastních omezení. Tato

kategorie byla opravdu nejvíc obeslaná a žel nabídla i největší počet jednostránkových výkřiků kontaminovaných a profiltrovaných frázemi, jež mají ve své zkratkovitosti k originalitě daleko. Stejně jako u druhého soutěžního tématu – přemýšlení o pravdách a polopravdách – se zde předpokládá koneckonců zkušenost ve zběsile postfaktické současnosti přímo žitá, zatímco třetí zadání testovalo krom nadhledu filosofického i váš um čtenářský a interpretační. Zdá se sice, že kafkovské zadání žádá literárněvědnou erudici, nicméně z předchozích ročníků víme, že nejspolehlivější erudicí byla vždy sama schopnost porozumět textu, neroubovat ho na čísi představy a učené aparáty; to jest dar empatie a současně kouzlo odstupu, což jsou spojené nádoby pro esejistu naprosto zásadní.

Jakkoli tedy pomyslné „bedně“ – jak se dnes stupňům vítězů ve sportovním žargonu přezdívá – žádné z témat nedominuje a výsledky působí nadmíru vyváženě, vězte, že toto nebylo cílem okrasné zbedněnosti poroty. Určit pěti vyznamenaných se nám podařilo ve značné shodě, protože se hladce vyloupila, kdežto stanovit konkrétní pořadí nejlepších prací bylo úkolem o dost složitějším. Rovností pomocných bodů a dalších hodnotících hledisek tato fáze div nepřipomněla důležité volby typu 50 na 50, které v politicky rozpolcené současnosti tak často zažíváme, nicméně porotci se nedali tak snadno polarizovat, nerozhádali se a přihlédli k tomu, co dělá esej esejem.

Zůstaňme tedy dál při jeho psaní osobití, neboť po čem jiné voláme v době stádní unifikace. V situaci, kdy tento reprezentant promyšlené publicistiky z médií tištěných, elektronických i z platforem ještě éteričtější podstaty očividně mizí ve prospěch banalit koncipovaných jako přívazek k reklamnímu sdělení, je mimo jiné důležitým nástrojem kritického myšlení ve styku se záludnostmi médií. Zvláště pokud se po kritickém vnímání nyní tolik volá. Jenže ze všech těch kdysi vyhledávaných fejetonů, sloupků nebo i obyčejných soudniček zbyly prakticky pouze komentáře – sloužící ovšem zájmům vydavatele – a pak blogy, tedy všelijak převtělené eseje zastrčené obvykle kamsi na neoficiální okraj listu. Přesto esej žije a musí přežít, protože právě díky své nefrázovité podstatě pospolitost kultivuje. Prosím, nevzdávejte to s ním, čtěte ho a pište. A buďte v něm sví. Třeba se vám podaří dnešní nepříjemný *status quo* nahodit anebo v podmínkách nezvratné digitalizace médií esej jako názor na život posunete do dříve netušených vyjadřovacích sfér. A potom Cena Maxe Broda zaměřená na vyhledávání přemýšlivých mladých lidí splní účel, v jehož zájmu byla skoro před pětadvaceti lety založena.

za porotu 24. ročníku

Petr Matoušek, editor, kritik a překladatel